

esztétikai övezetbe: olvastatja, lezárja, eltávolítja — már-már érvényteleníti, mert esztétikailag méltatlan közegbe helyezi át. Félreértés ne essék: az ilyen elemek irodalmi szövegben annak ellenére *hatásszerűen* jelenhetnek meg, ha a valóságban Pepe halála hajszálpontosan így következett is be. Gáll István mentiségére szóljon, ez az életanyag ténylegesen tartalmaz ilyen tragédiákat. A megformált esztétikumban azonban nem mindig bizonyos, hogy a valóságos tény épp úgy fog viselkedni, mint a történelemben. (Azaz: a „pontosan így történt” elve legtöbbször az esztétikumban minősül irrelevánsnak.)

Amint már említettük, a *Vaskor* — elsősorban az elbeszélés önéletrajzi és perspektivikus határoltsága következtében — nem törekedhetett teljességényű epikai metszetre az ötvenes évek világából. Ráadásul bizonyos poétikai jelentéshordozók — mint például a könyv egész kompozíciója — még hangsúlyosabban valának a részletesség tudatos vállalására. A novellák ugyanis együttesen tartalmazzák azt az anyagot, amelyből akár nagyepikai konstrukció is születhetett volna. Ehelyett azonban a krónikaszerű elrendeződés az uralkodó, s így maga a struktúra vonja személyesebb érdekeltségi körbe a megtörtént epizódokat. A novellák úgy is olvashatók, mint az ifjúkor dokumentumai, hordozván persze azt a feszültséget, amely e döntő életszakaszban ideális és tényleges élet között fennáll. Igaztalanok volnának ezek a megjegyzések, ha nem ismernék el azt a személyes alkotói igényt, amelynek egy helyütt így ad hangot Gáll István: „A gondolatilag tisztázott múlt, az elrendezett történelem, a kivított és megőrzött magánéleti harmónia — mind mosópor csupán, ami első harminc évem viselt emlékeiből oldja ki a szomorúságot? Tudom, amit írok, rideg történelmi körülmények rideg férfivilága. Mentegetőzzem avval, hogy ezt láttam? Ezt éltem át? Hogy engem is fáraszt már? Elgyötört a saját írói világom?”

Nos, az idézett vallomás alighanem megfelelően szemlélteti ennek az epikának a legőszintébb esztétikai dilemmáit is. Hogy az itt megjelenő alakjánál szélesebb és mélyebbre ható problematika az önéletrajzi közeg redukzív hangsúlyával tárgyiasult, annak számos magyarázata lehet. Csak azt nem szabad szem elől téveszteni, hogy a magyarázatok egyike sem léphet elő esztétikai minősítés kritériumává. A mű a személyes alkotói háttér nélkül éli tovább a maga életét, vagy merül alá az időben. (*Szépirodalmi.*)

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ

A siker természetrajza

JÓKAI ANNA: A PANASZ LEÍRÁSA

Jókai Anna első írásait a hatvanas évek közepén kezdték közölni az irodalmi folyóiratok. Másfél évtized alatt megjelent öt regénye, négy novellás kötete, és bemutatott két drámáját. Darabjait hosszú ideig játszották a színházak, regényei három-négy kiadást értek meg, s — amit igazán kevesen mondhatnak el — van novellás kötete, amelyet kétszer is kiadtak. Jókai Anna tehát sikeres, népszerű író. Sikerét azonban nem a (tehetséggel is gyakran párosuló) reklámnak és önreklámnak köszönheti, nincsenek az olvasó-író találkozókon első, második és harmadik számú „műsorai” (külön a diákoknak, a katonáknak, a veteránoknak), még nem hatott rá a fölismerés, hogy nem elég az írónak a könyvet megírni, de el is kell tudni adnia. Továbbá Jókai Anna a népszerűséget esztétikai minőségű írásokkal szerezte meg,

nem lektúrízú olvasmányokkal, nem a bestseller fogásaival, nem az olvasót könnyen lepre család történelmi és szerelmi témákkal, fordulatos, de kiagyalt mesével, olcsó, hatásvadászó érzélgősséggel. Írásait a szavahihető kritika mindig elismeréssel illette, figyelemre méltónak találta. Honnan mégis hát a siker, a népszerűség? Bár egy novellás kötet sosem számíthat akkora sikerre, mint egy regény, Jókai Anna új könyve, *A panasz leírása* mégis jó alkalomnak látszik, hogy eltűnjünk írásművészetének néhány karakterisztikus vonásán, sikerének „természetráján”.

Jókai Annát erőteljes közéleti érdeklődés fűti. Szívesen választ az írás tárgyául olyan kérdést — főként valamely negatív jelenséget —, amely benne van a levegőben, amelyről sokan beszélnek, amely mindenkit érdekel. Például a társadalmi méretű képmutatást, az erkölcsi értékek devalválódását, a protekcionizmust, az emberi kapcsolatok elszürkülését. Hőseit olyan tájakra kalauzolja, olyan környezetbe állítja, amellyel valamilyen módon mindannyian kapcsolatban voltunk, vagyunk vagy leszünk: amilyen az iskola, a kórház. Kitűnő valóságismerettel rendelkezik. Alakjainak környezetét finom, pontos, apró megfigyelésekből építi föl; az olvasó csak bólintani tud: az írásban ábrázolt kép éppen olyan, mint az élet, amelyet maga is ismer. Ezek a fölszókázások, feszültségfeltöltések és -kioldások tartják ébren az olvasó figyelmét, teremtik meg a fölismerés izgalmát, biztosítják az azonosulást, a „cinkösséget”. Az ábrázolt képet azonban Jókai Anna mindig egy kicsit el is mozdítja valamilyen irányban. Jól tudja, hogy a realista ábrázolás nem kíván fotografikus hűséget: szelektál, fölnagyít, csoportosít, átrendez. Jókai Anna egyrészt a sarkítással, a végletek kiemelésével, a jó és a rossz fölmutatásával, az árnyalatok, az átmenetek elhagyásával, a fekete és a fehér szín hangsúlyozásával él (főként a figurák rajzában), másrészt szívesen kever az előadásba ironikus hangot: a negatív jelenséget látszólag dicséri (leleplező novelláinak egyik ciklusát például *Optimista históriáknak* nevezi), s a fölmutatott képet legszívesebben a szatíra irányába mozdítja el. Vegyük mindehhez, hogy az olvasót — bár mindig felnőtt számba veszi, társának tekinti — nem állítja megoldhatatlan feladatok elé, nem készíti a rejtvényfejtő szerepébe: írásainak kihüvelyezhető mondandója, gondolati tartalma van, s ezeket a közlendőt egy-egy rejtett tételemmondatban szívesen külön is megfogalmazza: „Ami van: az is más. És amit értékelnek: az is más.” „Egy fokkal megint bonyolultabb lett minden.” „Szolgalelkű tanár szolgalelkű ifjúságot nevel. Az emberré nevelés folyamatában a tanár személyisége mindörökké első és döntő marad. A nyáj pedig még nem közösség.”

Félreértés ne essék: Jókai Annát mindenkor emberi tisztesség, magas fokú írói elhivatottság vezeti. Nem elégszik meg a látvánnyal, a jelenség mögé néz, föl akar rázni. Közlendőit, gondolati fölismeréseit igényesen megformált epikus anyag hordozza. Mindig olyat ír meg, ami találkozik az olvasóban a társadalmi igazságok iránti igényvel. Ez sikerének legfőbb titka. Ennek a sikernek azonban megvan a veszélye is. Azzal, hogy az olvasó fölismeri az írásban: „éppen olyan, mint az élet”, a társadalmi igazságok iránti szomjúság ki is elégül. Ez az irodalom azzal, hogy „éltszerű”, azt is eléri, hogy levezet, „földel”. Az olvasó megelégszik a fölismeréssel: „jé, erről már beszélni lehet!”, de nem jut el a cselekvésig, s kevesen élik át drámáját annak, hogy amiről beszélni lehet, azért nem biztos, hogy cselekedni is lehet, s hogy a szavaknak, az írás kiváltotta fölismerésnek a valóságban nem mindig lehet érvényt szerezni. Mindez persze már nemcsak az irodalom és Jókai Anna népszerűségének a gondja, hanem az effajta olvasói magatartás és „társadalmi elvárás” kialakulásának a kérdése is.

A kötet huszonnégy írását gondolati súlyuk és megformálásuk módja szerint az író négy ciklusba rendezte el. Az első két ciklus novellái főként a látszat és a valóság, a forma és a tartalom ellentétére épülnek, a dolgok színe és visszája közötti ellentmondást leplezik le, a közhelyek („az ember végül célhoz ér”, „nincsen rózsza tövis nélkül”, „addig jár a korszó a kútra...” — ezek egyúttal novellacímek is!) tartalmatlanságára mutatnak rá. Új iskola épült, de a tanári kar szelleme változatlanul avas... Eljegyzését üli a boldog ifjú pár, de a rokonok ölik egymást... Huszonnyolc

év a gyári kirendeltségben nemcsak hűséges szolgálat, de huszonnyolc év megalkuvás is lehet... A téusz-lakodalomban mindenki mosolyog, de ez a mosoly közmegegyezésen alapuló hazugságot és erőszakot takar... Megismerjük az üzem valóságos életét, s ezzel párhuzamosan látjuk (olvassuk) azt, ami a brigádnaplóba kerül... Jókai Anna a tömör, balladás hangú kisprózával is kísérletezik, de ott van igazán otthon, ahol szélesebb medret és mondandójának: a hosszabb terjedelmű elbeszélésben, a kisregényre kerekedő epikában (*A forma, Soror Dolorosa, Egyetértés*). Ezek a kötet legsikerültebb írásai. Itt a választott közeget is (iskola, kórház, üzemi élet) jól ismeri, ezer apró, találó megfigyelésből építi föl az elbeszélés világát, s az ironikus, karikírozó hang is helyénvaló. Egy-egy „nyíltzíni” vita, az ellentétes karakterű figurák összecsapása (tanári konferencia az iskolában, a kórház új igazgató főorvosának a bemutatkozása) jól érzékelteti Jókai Anna konfliktusteremtő, drámaírói kvalitásait, s az ilyen jelenetek kitűnő alkalmat adnak az ironikus hangú önjellemzésre is. A rövid írások erőtelenebbek, zsúfoltak, elnagyoltak, a figurák elmosódnak, s a részletes ábrázolást nem pótolja a (másutt rejtettebben, áttételesebben érvényesülő) célzatosság, a pedagógiai szándék, a tanulság kimondása: „Nem mi osztjuk a lapot. Amit a kezünkbe nyomnak, abból játszunk. De mi fizetjük a veszteséget.” (*Köz-katonák.*) „Így volt. Egyikük vitte valamire, a másikuk nem.” (*Az építkezők.*)

Van az első ciklusban egy írás, a kötet címadó novellája: afféle rejtett, áttételes ars poetica. Látszatra csupán dr. Édesalmi János panaszügyi előadó „nagy tisztelettel, bizalommal” írt vallomása, amelyben „Professzor Urunknak” próbálja panaszait hitelesen rögzíteni; valójában az író legfontosabb céljairól, szándékáról szól. Jókai Anna ellene van mindennemű hazugságpedagógiának, az igazság becsomogolásának, elleplezésének: „az én bajom csupán az igazságok mindenkinél élesebb felismerése” — olvassuk *A panasz leírásá*-ban. Jókai Anna azonban nemcsak itt vall a mesterségről, az írásról, a műhelygondokról, az írói természetről és sorsról, hanem ennek szenteli a kötet teljes harmadik ciklusát is, négy rövidebb írást, amely fölé közös címül *A mesterség játéka* írja. Persze itt sem közvetlenül, hanem epikusán, alakokba, történetekbe rejtve fogalmazza meg gondolatait. Jókai Anna nem szereti a pózokat, a szerepet, az „egyetlen nagy művet”, nem szereti az élmény túláradását, a fontoskodást, a „tökéletes” író; „a szüntelen kinyilatkoztatás és a folytonos kételkedés”, az azonosulás és a távolságtartás feszültségében él; utálja „az illemből játszott érzelmeket”, őszinteséget, tisztaságot akar; módszere: „szédszedte a jelenségeket, aztán újra összerakta”, s ebben a műveletben a torzításnak, a fölnagyításnak vagy a kicsinyítésnek, a homorú és a domború tükörnek is helye van. Nem becsüli túl az író munkáját: talán nagyobb dolog (vagy legalábbis egyenrangú) az élet elvisele, vállalása, mint kimondása, a „szólás” képessége.

„Ma is vallom — írja Jókai Anna —: tervem, céloom, utam fő iránya: a realitás és a realitásban működő léttörvények *együttes* tettenérése.” Eszközeinek birtokbavétele, tökéletes ismerete és hatásos kezelése mellett azonban a kifejezés más formái is izgatják. A kötet negyedik ciklusában *Variációk* cím alatt azokat az írásait gyűjtötte össze, amelyek ennek a kereső, kutató érdeklődésnek a termékei. Variáció, még pontosabban: kísérlet ez a hat írás, „versihletésű novella”. Érthető az írói szándék: a bejárt, föltérképezett táj után az ismeretlen vonzza, talán a kivított siker, az elért népszerűség is zavarja, s ezért önmagának is új, „járatlan, meredek ösvényt” vág, no, nézzük csak — gondolja joggal —, tud-e követni ide is a korábban megnyert olvasó? Nem idegenkedünk a művészi kísérletektől: a továbbjutás nélkülözhetetlen elemei. Jókai Anna kísérletének azonban egyelőre inkább kockázatát, mintsem eredményét érzékeljük. Igen, Jókai Anna bebizonyította, hogy ő is tud — ha nem is mondjuk Mészöly Miklós színvonalán — ún. tárgyias prózát, avantgarde „szövegeket” írni, de eszközei jórészt másodlagosak: elhagyja a hagyományos mesét, titokzatos, mitológikus alakokat, monogrammal jelölt, allegorikus figurákat szerepeltet, nagybetűs szavakat, dőlőbetűs kiemeléseket használ, talányos célzásai, utalásai vannak. Csak állítja, s nem bizonyítja, hogy „a vízión — a realitást áthévitve, ilyen izzásban — megismerés előbb-utóbb”. Ő most jutott el oda, ahonnan Kassák vagy

Szabó Dezső annak idején elindult. E kísérletekről nem mondhatunk többet: a „lét-törvényekről”, a világ és az élet dolgairól egyelőre nagyobb hitellel és nagyobb eredménnyel tud szólni Jókai Anna „hagyományos” eszközökkel, a realitás tettenérésével, mint a maga „szellemi gyönyörűségére” létrehozott kísérleteivel. Igen, bebizonyította, ő is tud „modern” prózát írni, de azt is, hogy ez a hang nem a sajátja. Úgy tetszik, éppen tehetségének természete szab más utat művészetének. (*Szépirodalmi.*)

TÜSKÉS TIBOR

Szárny és piramis

NAGY LÁSZLÓ RAJZAINAK ÉS KÉPEINEK ALBUMA

Előbb jó néhány helyütt látható tárlat, közben a híradás, utóbb Csoóri Sándor „esszéje” a Tiszatáj 1980/1. számában („*Egy másik életmű töredéke*”), és most az eleven valóság: Nagy László megjelent „töredék-albuma”, a „harmadik életjel a halál után”. A „Harangok” és az „Aranyvessző” mellett ez fekszik most az asztalomon, egyre teljesebbé válik az életmű valóban, ha nem is kerekedik, hiszen beteljesedett.

Beteljesedett lassan három esztendeje már, és talán feljutott az illetékesek elé a frissen hantolt sír sáros februári földjén állók áldást, bőséget, jókedvet és védelmezést áhító himnusza is. Ha igen, úgy bizonyosan László a közvetítő (körötte a *Parancs János* által versben soroltak tömör csapata), akinek a remekbe szabott albumban ezúttal festői és grafikai munkáival találkozunk. Mintegy magyarázatul néhány fordításával és versével is, a képzőművészetről és képzőművészekről szóló prózai vallomásaival az *Adok nektek aranyvesszőt* (Magvető Kiadó — 1979) című gyűjteményben előbb. Az ezúttal látványt és látomást nemcsak a szavak közvetítésével, hanem a kéz anyanyelvén idéző, a Kaland értékével bíró album kiadására a Magyar Helikon Kiadó vállalkozott.

Közismert, hogy Nagy László festőnek, inkább grafikusnak készült a pálya elején, ládájában rajzlapok alatt szorongtak a versekkel teleírt kockás füzetek. Az album bevezetőjében Csoóri Sándor elevenül és elevenítő erővel idézi fel az egykor közös pápai diákemlékeket, Nagy László forgolódásait az ott élő festők körül. 1955/56 tájáról a költőtárs kivételes és merész vonzalmait az akkor ismét bontakozó modernebb szellemű képzőművészet iránt. Tettértékű vállalásait az *Új Hang* hasábjain. Barátságát *Kondor Bélával* utóbb, a „másik műfajokban” a festő és költő kölcsönhatásait. A vésőket és egyéb szerszámokat, melyeket remélt és további képzőművészeti munkálódásra Nagy László maga készített és faragott, talán a leggondosabban a kézhez simuló nyeleket formálva meg.

Készült ezekkel valamire, legendák szállnak műhelyéről, szeretett volna mind-egyre játékosabb lenni a költészetben is. Erről a *Kormos Istvánnal* folytatott beszélgetésben sok szép szó esik. Megtalálhatók itt a festői és grafikus készülődésre vonatkozó vallomás mondatai („*Pestre azért jöttem, hogy művész leszek, festő, illetve grafikus...*”) — meg az, hogy 1945-ben öccsének a „báty” cipőt csinált, nem csupán szükségből, de bizonyosan „játékból” is.

Nagy Lászlóban (erről sok helyütt maga szól) mindvégig élt a mesterségek teremtő ereje, a köznapi és a művészi alkotás iránti tisztelet. Szerette művelni mindkettőt, erre utalnak az elárvult szerszámok is. Ugyanígy az album (amelynek megteremtésében Csoóri mellett a költő fia, *Nagy András* is közreműködött), inkább azt mutatva, mi készült el a köznapi és az előkészületek idején, csak sejtetve, mire